

Kanttekeningen en berichten

Een kanon uit 1533 in het Rijksmuseum

R. VAN LUTTERVELT

Het kleine kanon, waarover hier gesproken wordt, mag als een unicum beschouwd worden. Uit de 17de eeuw kennen wij tal van sierlijk bewerkte en van heraldische tekens voorziene kanonnetjes, welke voor adellijke huizingen besteld werden. 16de eeuwse exemplaren zijn daarentegen zeldzaam en wanneer zo'n stuk bovendien van Gelderse afkomst blijkt te zijn, lijkt de betiteling 'uniek' niet overdreven.

Jaar van vervaardiging en herkomst van het exemplaar in kwestie staan vast. Op de loop is onder de, op deze plaats wel wat merkwaardige, spreuk: 'FREDELANT BVN ICK GENAMT' het jaartal 1533 te lezen. Het brede wapenschild dat er bovendien op werd aangebracht, bestaat eigenlijk uit de aaneenvoeging van twee schilden, die de wapens Van Isendoorn à Blois en Van Stommel vertonen¹. Zij werden aldus gevoerd door Hendrik van Isendoorn à Blois en Sophia van Stommel. Deze Hendrik behoorde tot een Gelderse familie. Zijn moeder, Margaretha van Rossem, een zuster van de bekende veldheer Marten, huwde vóór 1511. Zij was toen 17 jaar oud, haar man, Johan van Isendoorn, telde reeds 56². Wanneer Hendrik geboren werd is niet bekend. Hij zal de oudste zoon geweest zijn, aangezien hij later de erfgenaam van zijn geslacht was. Daarom kan het jaar van zijn geboorte op omstreeks 1511 gesteld worden. Wanneer hij de uit een Keuls-Guliks geslacht stammende Sophia van Stommel trouwde, is evenmin overgeleverd. Het jaartal op het kanon maakt echter zeker, dat zij in 1533 man en vrouw waren. Heer Hendrik zal toen ruim 20 jaar oud zijn geweest. Mogelijk is het stuk geschut wel bij gelegenheid van het huwelijk gegoten.

Just in deze jaren moet het aanzien van de familie zeer gestegen zijn door het succesvolle optreden van de befaamde oom Marten van Rossem. Behalve veel roem heeft deze zich ook belangrijke materiële resultaten verworven, benevens ettelijke aanzienlijke ambten en benelingen. Zo zag hij kans om in 1543 het kasteel de Cannenburg op de Veluwe door koop aan zijn reeds talrijke bezittingen toe te voegen. Hij overleed ongehuwd op 7 Juni 1555. Verschillende van zijn eigendommen kwamen toen aan zijn zuster Margaretha, die er echter niet lang van genoten

heeft, want zij overleefde haar broer maar enkele jaren. Tussen 1558 en 1560 is zij gestorven. Hendrik van Isendoorn à Blois kreeg toen, als haar erfgenaam, o.a. de Cannenburg. Tot 1879 hebben zijn afstammelingen het huis bewoond. Toen werd het verkocht door de kinderloze Charlotte Théodorine Maria Alexandrine barones van Oldeneel tot Oldenzeel (1809-1881), weduwe van Frederik Carel Theodoor baron van Isendoorn à Blois (1800-1865), die de laatste van zijn geslacht was. De familiebezittingen werden op 7 October 1879 in veiling gebracht. Bij die gelegenheid kocht L. E. de Gelder het kanon, dat wat later door Victor de Stuers voor het Rijksmuseum werd overgenomen³.

Uit het bovenstaande blijkt, dat het bronzen stuk geschut dus niet voor de Cannenburg vervaardigd kan zijn, maar wel weten wij, dat het eeuwen lang op dit kasteel bewaard werd. Zeker is verder dat het uit een Gelders milieu stamt. Voor een Gelderse herkomst pleit ook de decoratie. Het dateert uit de overgangsjaren van de gothiek naar de renaissance toen, tijdens de strijd tegen de Habsburgs-Bourgondische macht, in het Gelderse zich, aan en om het hof van hertog Karel, een eigen stijlrichting ontwikkelde. In het bijzonder zijn de namen van de prachtlievende Marten van Rossem en zijn broer Jan aan deze kunststroming verbonden. Het poortgebouw in Zaltbommel, dat onder de naam van 'Het Huis van Marten van Rossem' bekend staat, moet b.v. uit dezelfde periode dateren als ons kanon⁴.

Wat nu het stuk zelf betreft: het eerste van de vier vakken, waarin de loop verdeeld is, vertoont kleine, ietwat logge, voor die tijd nieuwerwetse kandelaber-

1) Niet Chatillon, zoals men vroeger meende.

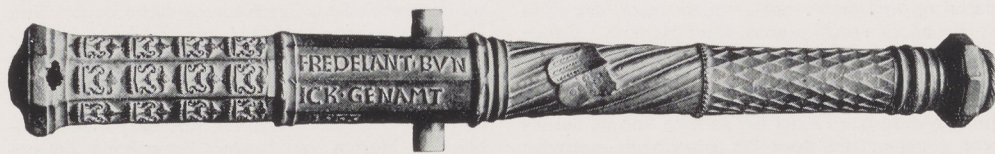
2) W. A. Beelaerts van Blokland, H. E. van Gelder, W. Wijnaents van Resandt en K. Sluyterman, Nederlandsche kasteelen en hun historie, II, Amsterdam 1914, blz. 55 en afb. op blz. 76; A. P. van Schilfgaarde, Het adellijke geslacht Van Rossem, in: De Nederlandsche leeuw, 1953, kolom 139. Het kanon is ook afgebeeld bij: J. G. N. Renaud, Oude ambachtskunst, Amsterdam 1943, afb. 120.

3) W. A. Beelaerts van Blokland e.a., a.w., blz. 55 en afb. op blz. 67. 4) F. A. J. Vermeulen, Handboek tot de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst, II, 's-Gravenhage 1931, blz. 162; F. A. J. Vermeulen, De monumenten van geschiedenis en kunst in de provincie Gelderland, I, 's-Gravenhage 1932, blz. 257-258, acht het, in navolging van H. Beckering Vinckers (Gelre XXXII, blz. 241) waarschijnlijk, dat Marten van Rossem het gebouw liet optrekken, althans dat het hem toebehoort heeft, maar dat hij het vóór zijn dood in 1555 heeft overgedaan aan zijn zwager Johan van Isendoorn, wiens nakomelingen het in 1587 bezaten. Onder de huizen die de veldheer naliet wordt het niet vermeld. Wanneer deze veronderstelling inderdaad juist mocht zijn, zou dit Johan van Isendoorn en zijn familie nog dichter brengen in de 'kunst-sfeer' van Marten van Rossem.

achtige ornamenten, welke karakteristiek voor de renaissance zijn. Dan volgt het vak met het hierboven geciteerde opschrift, dat niet meer met de oude gothieke letters, doch in klassieke kapitalen is geschreven. Het wapenschild rust op een getorst gedeelte, dat nog in gothieke trant is bewerkt. Tenslotte is het uiteinde van de loop met laatgothieke ruitjes geschubd. Dit motief gelijkt, evenals het getorste deel, op dat van kanonnen, die op een prent van een onbekend Duits meester van omstreeks 1520-1530 (Schäuffelein?) zijn afgebeeld.⁵ Doch op diens houtsnede ontbreken de voor de tijd moderne renaissance-versieringen, welke bij het Gelderse stuk zo opvallen.⁶ Daar het kanon, waarvan de affuit verloren is gegaan, geen merken draagt, is niet met zekerheid uit te maken, wie het vervaardigd heeft. Het ligt voor de hand hier te denken aan Gelderse gieters, en wel in het bijzonder aan die uit de families Hatiseren en Tolhuis. Segewalt Hatiseren werd op 28 December 1508 door Karel van Gelre benoemd tot zijn busgieter. Hij woonde toen in Arnhem; in 1522 bekleedde hij deze functie nog, doch hij was toen naar Zutphen verhuisd. In 1517 heeft hij het burgerrecht in deze stad verkregen⁷. Beroemd is vooral geworden de klokkengieter en busgieter van Karel van Gelre Segewijn Hatiseren, die van 1526 tot 1547 in de archieven van Zutphen vermeld wordt. Van hem, evenals van een ander lid van dezelfde familie, Frans Hatiseren (mogelijk een zoon van Segewalt), is gedateerd werk bekend uit de jaren 1538-1542⁸. De geschutgieter Willem Tolhuis uit Nijmegen goot o.a. in 1549 een klok voor Arnhem⁹. Zij allen zijn dus werkzaam geweest in Arnhem, Zutphen en Nijmegen, de centra van het artistieke en van het politieke leven van het toenmalige Gelderland. Vergelijking van ornamenten van het kanon van

de Cannenburg met die op de gesigeneerde vizels en klokken van Segewijn Hatiseren¹⁰ biedt weinig aanknopingspunten, zodat het niet waarschijnlijk lijkt, deze grote kunstenaar of zelfs maar zijn werkplaats als de maker ervan aan te merken. Daar komt bij dat zowel de familie Van Rossem als de Isendoorns in deze periode, zover wij weten, niet al te zeer Zutphens georiënteerd waren. Hun contacten lagen meer in het Veluwe centrum Arnhem en de Betuwse hoofdstad Nijmegen. Er zou daarom reden zijn om de vervaardiger van het stuk geschut uit 1533 in de omgeving van Tolhuis te zoeken. Op het ogenblik beschikken wij echter nog niet over voldoende gegevens om deze, hier vragenderwijs geopperde, hypothese nader te staven. Voorlopig moeten wij ons dus tot de algemene omschrijving: 'Gelders werk, mogelijk Arnheims of Nijmeegs' beperken.

⁵) Afgebeeld in: Quellen zur Geschichte der Feuerwaffen, herausgegeben vom Germanischen Museum, Leipzig 1877, afb. A. CXI-CXII. ⁶) Een soortgelijk kanon, doch van wat later datum, in de verzameling van de Marquess of Lothian, werd, naar de traditie wil, geschonken door Maria Stuart aan Sir Thomas Kerr of Feirnehurst. Het vertoont de wapens van Maria Stuart en haar eerste echtgenoot Frans II van Frankrijk, tezamen op één schild (afgebeeld bij: W. Gibbs, J. Skelton en W. H. St John, The royal House of Stuart, Londen 1890, pl. XI). ⁷) D. A. Wittop Koning, De klokkengieten Segewin en Frans Hatiseren, in: Oud-Holland, 1942, blz. 54; D. A. Wittop Koning, Nederlandse vizels, Deventer 1953, blz. 56. ⁸) Idem, blz. 46 e.v. ⁹) Vriendelijke mededeling van de heer C. A. Hartmans. ¹⁰) Afbeeldingen o.a. bij D. A. Wittop Koning, a.w.

Kanon uit 1533